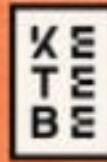

İNCELEME

TEORİDEN PRATİĞE TÜRK EDEBİYATINDA DİLİÇİ ÇEVİRİ

Hazırlayanlar
Prof. Dr. Sadık Yazar
Prof. Dr. Mücahit Kaçar

Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri

HAZIRLAYANLAR

PROF. DR. SADIK YAZAR
PROF. DR. MÜCAHİT KAÇAR

KETEBE

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 7

KISALTMALAR / 16

Teşekkür / 17

I. BÖLÜM

DİLİÇİ ÇEVİRİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

Diliçi Çeviri Kavramı ve Teorik ve Uygulamalı Olarak
Diliçi Çeviri Üzerine Yapılan Araştırmaların Tanıtımı / 21

Esma Erbil

Diliçi Çeviri: Bir Tanımlama Denemesi / 37

Karen Korning Zethsen

Osmanlı Telif Geleneğinde Diliçi Çevirinin Sınırları / 55

Sadık Yazar

Diliçi Çeviride “Notlandırma” Üzerine / 121

Mücahit Kaçar

Türkçede Diliçi Çeviri: Kültürel Bellek Perspektifinden Bazı Gözlemler / 153

Cemal Demircioğlu-Tülay Gençtürk Demircioğlu

II. BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ DİLİÇİ ÇEVİRİ METİNLERİ ÜZERİNE İNCELEMELER

Diliçi Çeviri Bağlamında Birgivi'nin Vasiyyet-nâme'si ile
Bahti'nin Manzum Vasiyyet-nâme'si Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme / 175

Dursun Özyürek

Betimleyici Çeviri Yaklaşımı Işığında Mukayeseli Bir İnceleme: *Âsafname* ve Man-
zum Diliçi Çevirisi Hazâinü'l-Kânûn / 199

Esma Erbil

Diliçi Çeviri Bağlamında Fuâdî ve Birri'ye Ait *Bülbüliyye*
Eserlerinin Mukayesesi / 225

Meral Nayman Demir

Diliçi Çeviri Bağlamında Muhtasar Kavramı ve
Necîb Efendi'nin Muhtasar Tevessül'ü / 247

Bünyamin Ayçiçeği

III. BÖLÜM

DİLİÇİ ÇEVİRİ UYGULAMALARINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Kutadgu Bilig'in Diliçi Çevirilerinde Hayvan Adları / 277

Gyülcan Bayrami

Şecere-yi Türk'ün Diliçi Çevirileri Üzerine Görüşler / 297

Zühal Ölmez

Tarihî Tıp Metinlerinin Diliçi Çevirisine Dair Bazı Tespit ve Teklifler / 319

Sibel Murad

Divan Edebiyatı Manzum Metinlerinin Diliçi Çevirisinde
Anlamlandırma Sorunu / 339

Fatma Sabiha Kutlar Oğuz-Emrullah Yakut

Yeni Türk Edebiyatı Dönemi Metinlerinin Diliçi Çevirilerinde Karşılaşılan
Bazı Sorunlar ve Çözüm Önerileri: *Müsameretname* Örneği / 373

Enfel Doğan

Diliçi Çeviride Doğru Metin Neşrinin Önemi: *Rübâb-ı Şikeste*
Baskıları ve Neşirleri Üzerine Bir İnceleme / 399

Furkan Öztürk

Türkçe Diliçi Çevirilerde Fransızca Kelimelere Dair Sorunlar:
Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şıpsevdî* Romanı Örneği / 421

Ömer Arslan

KAYNAKÇA / 453

ÖNSÖZ

Çeviribilimin araştırma konularından birini oluşturan diliçi çeviri; bir dil göstergesini aynı dilin farklı göstergeleriyle yeniden yazmaya denir; başka bir ifadeyle, bir metnin yazıldığı dilin yapısı ve sözcükleri kullanılarak farklı amaçlarla yeniden yazılmasıdır. Günümüzde “sadeleştirme, günümüz Türkçesine aktarma/çevirme, bugünkü dile çevirme, günümüz diline uyarlama, aktarma/aktarı, çeviri/tercüme” vb. terimlerle ifade edilir.

Türk edebiyatı tarihinde de “tercüme” faaliyetleri içinde, Türkçenin farklı lehçeleri ve dönemleri arasında yapılmış diliçi çeviriler bulunmaktadır. Türk edebiyatında diliçi çeviri faaliyetleri, tarihî dönemlerde Doğu Türkçesinden Batı Türkçesine aktarımlar, Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki metinlerin sonraki yüzyıllardaki Türkçeye uyarlanması, mensur bir metnin nazma aktarılması ya da manzum bir metnin nesre aktarılması gibi farklı biçimlerde tezahür etmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte dil ve kültür alanında yaşanan köklü değişimlerin etkisiyle 1950’li yıllardan sonra diliçi çeviri faaliyetlerinde ciddi bir artış görülmüştür. Cumhuriyet’in kuruluşu ile birlikte alfabe değişikliği başta olmak üzere Osmanlı’dan devralınan kültürel mirasın reddine varacak nitelikteki keskin kültür ve dil politikaları diliçi çeviriyi kaçınılmaz hâle getirdi. 50’li yıllardan başlayarak siyasi iklimin değişmesiyle birlikte erken Cumhuriyet dönemindeki mezkûr politikalar tedrici olarak terk edilince özellikle de son otuz yılda gerek akademik çevrelerde gerekse popüler alanlarda diliçi çeviri önemli bir telif türü olarak rağbet kazandı. Nitekim sadece Cumhuriyet öncesi Osmanlı Türkçesi ile yazılan metinler değil aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk’ün *Nutuk*’u gibi erken Cumhuriyet döneminde yazılan birçok metin de diliçi çeviri yoluyla güncelleştirildi ve güncelleştirilmeye devam ediyor. Bu itibarla diliçi çeviri Türkiye’de hiçbir ülkede olmadığı kadar yaygın ve önemli bir gerçeklik hâline geldi. Bundan dolayıdır ki diliçi çeviri son yıllarda artan bir şekilde akademik çalışmalara da konu olmaya başlamıştır. Bu bağlamda; farklı akademik disiplinlerdeki çalışmalar kapsamında, gerek farklı lehçelerdeki Türkçe metinler, gerekse İslam öncesi ya da İslamiyet sonrası Türk edebiyatının ürünleri günümüz Türkçesine aktarılmaya devam edilmektedir.

Diliçi çeviriye dair araştırmalar son yıllarda artış göstermiş olsa da bunların istenen düzeyde olduğu söylenemez. Bu bağlamda, diliçi çeviri ile ilgili literatürün genel çerçevesinin çizilmesi ve konuyla ilgili teorik ve kuramsal çerçevenin oluşturulması amacıyla elinizdeki kitap değerli araştırmacıların katkılarıyla meydana getirildi.

Akademik çalışmalarda “diliçi” ve “dil içi” şeklinde farklı yazımları tercih edilen ve çalışmamızın da merkezinde yer alan terimin yazımı için “diliçi” şekli tercih edilmiştir. Bunu seçmemizde, “diliçi” şeklindeki kullanımın yaygınlaşması kadar terimin Türkçenin yapısına uygun şekilde kalıplaşarak birleşik bir kelime hâline gelmesi de etkili olmuştur.

Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri kitabı; “Diliçi Çevirinin Teorik Çerçevesi”, “Osmanlı Dönemi Diliçi Çeviri Metinleri Üzerine İncelemeler ve “Diliçi Çeviri Uygulamalarında Karşılaşılan Sorunlar” başlıklı üç bölüm altında on altı adet bilimsel yazıyı bir araya getirmektedir. Çalışmamızda, değerli araştırmacıların konuyla ilgili makaleleri belli bir mantık silsilesi içerisinde bir araya getirilmiştir. Kitabı oluşturan üç bölümde de yer alan yazıların kapsam olarak genelden özele, kronolojik olarak da eskiden yeniye doğru sıralandığını belirtmek isteriz. Araştırmacıların kendi makalelerindeki dil ve imla kullanımları konusunda serbest oldukları bu çalışmada, yazarların kullandıkları kaynakların toplu listesi kitabın sonunda sunulduğundan makalelerde ayrıca bir kaynakçaya yer verilmemiştir.

Kitabın ilk bölümü, çerçeve çizmeye çalışan bir makale ile başlamaktadır. Esmâ Erbil “Diliçi Çeviri Kavramı ve Teorik ve Uygulamalı Olarak Diliçi Çeviri Üzerine Yapılan Araştırmaların Tanıtımı” başlıklı çalışmasında görece yeni bir disiplin olan çeviribilim alanının en önemli sac ayaklarından biri olan diliçi çevirinin kavramsal çerçevede sınırlarını çizmeye çalışıp bu sahada oluşan literatürü tanıtmaya gayret etmektedir. Konuyla ilgili temel çalışmalar çerçevesinde diliçi çevirinin kavramsal sınırlarını çizerek makalesine başlayan Erbil, çeviri kuramcılarının diliçi çeviriye yaklaşımları üzerinde kısaca durmaya çalışıyor. Bu bağlamda diliçi kavramının ilk defa ortaya atılmasından sonra bu kavrama yöneltelen eleştiriler üzerinde de durmakta, son 60-70 yıl içerisinde, diliçi çeviri kavramının kavramsal çerçeve ve kapsam açısından geliştirilip ikmal edilmesini de çalışmasında ana hatlarıyla yansıtmaya çalışmaktadır. Erbil, çalışmasında diliçi çevirinin tanımı ve kapsamına dair tartışmalardan kısaca bahsettikten sonra gerek uluslararası gerekse Türkiye’deki çalışmalar üzerinden diliçi çeviri kapsamına dâhil edilebilecek uygulamalardan söz ederek Türkiye’deki diliçi çeviri uygulamalarını tasnif etmektedir. Makalesinin ilerleyen kısımlarında Türkiye merkezli bir diliçi çeviri literatürü tanıtımı yapma gayretinde olan Erbil; Gönül Alpay Tekin, Cem Dilçin, Özlem Berk Albachten gibi birçok araştırmacının diliçi çeviri alanındaki araştırmalarını kısaca tanıtarak bu yeni disiplinin Türkiye’deki gelişmesini bizlere tahkiye etmeye çalışırken yer yer Batı’daki benzer çalışmalara da gönderme yapmaktadır. Makale bu yönü ile diliçi çeviri noktasında bir hareket noktası oluştururken elinizdeki kitapta yer alan birçok makalenin de teorik altyapısını teşkil etmektedir.

Literatür tanıtımı yaptığı bölümde Erbil, önce kuramsal çerçevede diliçi çeviri üzerine yapılan araştırmaları tanıtırken sonrasında daha evvel yaptığı tasnifi açarak diliçi çeviri sahasındaki farklı uygulamalara yönelik yapılan araştırmalardan bahsedip bunlara örnekler vermektedir. Transkripsiyon/çeviri yazı sisteminin de diliçi çeviri kapsamında alınıp alınmayacağına dair araştırmacıların görüşlerini aktaran Erbil, çalışmasının sonunda ise Osmanlı dönemindeki diliçi çeviri uygulamalarına yönelik görece daha sınırlı sayıdaki çalışmalardan da bahsetmektedir.

Kitapta, diliçi çevirinin teorik yönüyle ilgili genel çerçeveyi çizmesi ve konuyla ilgili tartışmaları ele alması bakımından Karen Korning Zethsen'in "Intralingual Translation: An Attempt at Description" başlıklı makalesinin çevrilmesine de lüzum duyuldu. S. Nil Kurtulan tarafından çevirisi yapılan makalede, diliçi çevirinin, diller arası çeviriyle benzerliklerinden yola çıkarak çeviribilime dâhil edilmesi gereği savunulmaktadır. Zethsen, diliçi çevirinin ve özelliklerinin genel bir tanımını yaptıktan sonra İncil'in bir bölümünün beş farklı Danca versiyonu üzerinden diliçi çevirilerdeki problemlere işaret etmektedir. Zethsen'in vardığı sonuç; diliçi çeviri ile diller arası çeviri arasındaki farkların türden ziyade derece ile ilgili olduğu yönündedir.

Bu bölümün üçüncü yazısını Sadık Yazar'ın "Osmanlı Telif Geleneğinde Diliçi Çevirinin Sınırları" başlıklı yazısı oluşturmaktadır. Bu çalışma telif türleri bakımından hayli zengin olan Osmanlı telif geleneğinde, diliçi çeviri ile ilişkilendirilebilecek metin türlerini birkaç temsilci örnek üzerinden tanıtarak Osmanlı edebiyat geleneğindeki diliçi çevirinin sınırlarını belirleme yolunda bir giriş yapmayı amaçlamaktadır. Yazar, büyük oranda yazma kültürüne dayanan Osmanlı telif geleneğinde üretilen bu türden metinleri tespit etmenin zorluğundan bahsettikten sonra Osmanlı telif geleneğinin kendine özgü kavramlarını göz ardı etmeden bu telif geleneğindeki kimi metin ve türlerin çeviribilimin görece yeni olan diliçi çeviri türünün kapsamında da incelenebileceğini ileri sürmektedir.

Bu girişten sonra Yazar, on seneyi aşkın bir süreye dayanan tarama ve araştırmaları neticesinde Osmanlı telif geleneğinde diliçi çeviri ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilintilendirilebilecek zengin ve çeşitlilik arz eden bir malzeme ile karşılaştığını ifade ederken bunları çalışmada yazılış amaçlarını ölçüt olarak tasnif etmeye çalışmaktadır. Derlediği malzemeyi öncelikle "Müstakil/Doğrudan Diliçi Faaliyetleri" ve "Dolaylı Diliçi Çeviri Faaliyetleri" olarak ikiye ayırmakta, her bir başlığı da farklı alt başlıklara ayırmaktadır. Bu anlamda "Müstakil/Doğrudan Diliçi Faaliyetleri" başlığı altında önce lehçeler arası diliçi çeviri etkinlikleri, sonrasında ise aynı lehçenin farklı dönemleri arasında gerçekleşen diliçi çeviri etkinliklerine odaklanan Yazar; nazma aktarma, nesre aktarma, dil ya da üslup amaçlı güncelleme, ıslâh, telhîs ve ihtisâr gibi türler üzerinde durmakta, bazı temsilci metinler üzerinden bunların diliçi çeviri ile olan ilişkisine değinmektedir. Dolaylı Diliçi Çeviri Etkinlikleri başlığı altında da kaynak metni Türkçe olan Türkçe şerhler, inşa (estetik nesir) geleneği ve istinsah sürecindeki dönüşümleri yine diliçi bağlamında okumaya çalışmaktadır.

Bir sonraki yazıda ise Mücahit Kaçar, diliçi çevirilerde notlandırma yapmanın gerekliliğini ele alıp, Türkiye’de diliçi çevirisi yapılan eserlerde genel olarak metnin “sadeleştirilme”sine başvurulduğu için kaynak metnin sahip olduğu kültürel ve edebî muhtevanın okuyucuya aktarılamadığına dikkat çekerek notlandırmanın önemini vurgulamaktadır. Yazısında, iyi bir diliçi çeviri çalışmasının hedefine ulaşabilmesi için hangi durumlarda “notlandırma” yapılması gerektiğini başlıklar altındaki örneklerle izah ederek ele alan Kaçar, diliçi çevirilerde yapılacak “notlandırma”ların dipnotlarda verilmesinin daha uygun olduğunu vurgulayarak çalışmasındaki bazı örneklerdeki “notlandırma”ları, uygulamalı bir şekilde dipnotlarda vermektedir.

Bu bölümün son yazısında Cemal Demircioğlu ve Tülay Gençtürk Demircioğlu, modern Türkçede bir güncelleme pratiği olarak Osmanlı Türkçesiyle yazılmış romanların diliçi çevirilerine odaklanıyor. Çeviribilimin işlevsel ve betimleyici paradigmaları ile kültürel bellek teorisi ışığında, diliçi çevirilerin edebiyatımızda Osmanlı ile Cumhuriyet arasındaki etkileşimler bağlamında bugünün kültürel belleğinde oynadığı rolleri sorguluyor. Çeviri çözümleri ve çevirmen beyanlarına ilişkin gözlemler üzerinden diliçi çevirilerin Türk kültür dizgesinde bellek oluşum alanları olarak incelenebileceğini ileri süren yazarlar, Osmanlı toplumunun bugün yeniden konumlandırılmasında diliçi çevirilerin etkin araçlar olduğunu ve geçmişle bugün arasında gidip gelirken okurun alımlayışını şekillendiren eşzamanlı ama karşıt bir işlev icra ettiğini savunuyorlar.

Kitabın ikinci bölümü kapsamında yer alan makaleler, Sadık Yazar’ın çerçevesini çizmeye çalıştığı Osmanlı telif geleneğindeki diliçi çeviri etkinliklerinden üç farklı türe (nazma aktarma, nesre aktarma ve ihtisar) ait metinlerin diliçi çeviri ve yeniden yazım çerçevesinde kaynak metinleri ile mukayeseli okumaya dayanan incelemelerinden oluşmaktadır. Bunlardan ilki Osmanlı döneminde birçok örneği bulunan nesirden nazma aktarma biçimindeki yeniden yazım örneklerinden biri üzerine odaklanmaktadır. Dursun Özyürek’in “Diliçi Çeviri Bağlamında Birgivi’nin *Vasiyyet-nâme*’si ile Bahti’nin Manzum *Vasiyyet-nâme*’si Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme” başlıklı çalışması, başlıkta söz konusu edilen kaynak metin ile erek metni diliçi çeviri çerçevesinde karşılaştırıp incelemeyi amaçlamaktadır. Özyürek çalışmasına kaynak metin ile erek metni ana hatlar çerçevesinde tanıtmakla başlar. Aynı amaçla diliçi çeviri kavramı üzerinde de kısaca duran araştırmacı, söz konusu iki metni genel bir çerçevede karşılaştırdıktan sonra Bahti’nin kaynak metninin çeviri yöntemleri üzerinde durmaktadır. Bu yöntemleri 1. Şiir Diliyle İfade, 2. Genişleterek Çevirme, 3. Doğrudan Çevirme ve 4. Kısaltarak Çevirme gibi başlıklar ekseninde mukayeseli olarak irdeleyen Özyürek, çalışmasında vardığı sonuçları sıralarken diliçi çeviri faaliyetinin modern bir olgu olmadığına, Osmanlı dönemi telif geleneğinde de farklı şekillerde gerçekleşen ve farklı kavramlarla ifade edilen birçok diliçi çeviri ya da diliçi çeviri kapsamına alınabilecek metnin varlığına dikkat çekmektedir.

Osmanlı uygulamasında ele alınan bir diğer örnek de yine mensur bir metnin nazma aktarımı üzerinde durmaktadır. Esmâ Erbil “Betimleyici Çeviri Yaklaşımı Işığında Mukayeseli Bir İnceleme: *Âsaf-nâme* ve Manzum Diliçi Çevirisi *Hazâinü'l-Kânûn*” başlıklı çalışmasında XVI. yüzyılın önemli devlet adamlarından ve müelliflerinden Lütî Paşa’nın siyasetname-nasihatname türündeki önemli eseri *Âsaf-nâme*’nin yaklaşık bir asır sonra nazma aktarılacak suretiyle yapılan yeniden yazımını yani diliçi çevirisini incelemektedir.

Osmanlı telif geleneği, telif türleri bakımından hayli çeşitlilik arz eden bir görünüme sahiptir. Yukarıda bahsi geçen nazma aktarımların yanında aksi bir dönüştürme biçimi olarak, nazmen kaleme alınan bir eserin nesre dönüştürülerek formunun değiştirilebildiği görülmektedir. Farklı sebeplere matuf olarak gerçekleşen bu dönüştürmelerden biri de klasik Türk edebiyatı temsilcilerinden biri olan Birri’nin 1705 yılında tamamladığı mensur *Bülbüliyye*’sidir. Ömer Fu’âdî’nin 1033/1624 yılında kaleme aldığı manzum *Bülbüliyye*’sinin nesre aktarılacak gayesiyle yeniden yazıldığı bu metin, sadece kaynak metnin nesre aktarılmasından ibaret değildir. Meral Nayman Demir, kitabın bu bölümünde yer alan “Diliçi Çeviri Bağlamında Fu’âdî ve Birri’ye Ait *Bülbüliyye* Eserlerinin Mukayesesi” başlıklı çalışmasında, bahsi geçen bu yeniden yazımı diliçi çeviri ve yeniden yazım olgusu çerçevesinde incelemektedir. Çalışmasının giriş kısmında Osmanlı tercüme geleneğine dair temel bazı çalışmalar üzerinden bir tür literatür taraması yapan Nayman, Manastırlı Rifat’ın verdiği bilgilerden hareketle nazma ve nesre aktarım olarak “akd ve hall” kavramlarından bahsetmektedir. Giriş kısmında sonra yazar, bahsi geçen iki eseri mukayeseli bir okumaya tabi tutup bu yeniden yazım örnekleminde Osmanlı şairinin/müellifinin çeviriye nasıl baktığı, bir metni neden farklı/aynı formda yeniden yazmak ihtiyacı hissettiği, neyi “yeni” olarak tanımladığı, edebî ürünleri oluştururken neyi dikkate aldığı, bir hikâyenin/konunun farklı formlarda nasıl şekillendiği gibi sorulara cevaplar aramıştır.

Osmanlı telif geleneğinde diliçi çeviri olgusu ile ilişkilendirilebilecek bir telif türü de ihtisar, telhis, tenkîh gibi farklı kavramlarla tezahür eden kısaltma amaçlı türlerdir. Bünyamin Ayçiçeği “Diliçi Çeviri Bağlamında Muhtasar Kavramı ve Necîb Efendi’nin Muhtasar Tevessül’ü” başlıklı makalesinde bir örneklem üzerinden hareket edip ihtisar türünün diliçi çeviri ile ilişkisini gündeme getirmeyi amaçlıyor. Bu amaç doğrultusunda makalesinin girişinde diliçi çeviri kavramı ve olgusu üzerinde duran araştırmacı, bu bölümde Elmalî Hamdî Yazır’ın tercümeye dair görüşlerini de hayli ilgi çekici şekilde diliçi çeviri ile ilişkilendirmektedir. Bu girişin akabinde Ayçiçeği, makalenin asıl konusunu oluşturan ihtisar kavramını izah etmektedir. Burada bu telif türünün ne tür amaçlarla ve ne şekilde oluşturulduğu ya da oluşturulması gerektiğini izah ederken bu telif türüne yöneltilen eleştirileri de sıralar. Çalışmanın kavramsal zeminini oluşturduktan sonra sözü örneklem olarak kullanılan metne getiren Ayçiçeği, Mehmed Mekki Efendi’nin *Tevessül* isimli *Kasidetü'l-Bürde* şerhi ile yaklaşık bir asır sonra Necîb Efendi tarafından

yazılan *Muhtasar Tevessül* adlı eseri diliçi çeviri bağlamında karşılaştırmaya çalışır. Kaynak ve erek metinleri; mukaddimeler, şerh bölümünde yapılan filolojik ve semantik açıklamaların yapıldığı bölümler, “mahsûl-ı beyt” gibi başlıklar altında beyitlerin şerh edildiği kısımlar, derkenarlar, kaynak metne yöneltilen tenkitler gibi farklı başlıklar çerçevesinde karşılaştırır. Ayçiçeği, yaptığı karşılaştırma neticesinde Necîb Efendi’nin kaynak metni sadece basit bir şekilde kısaltmakla yetinmediğini tespit ederken kaynak metnin yeniden kurgulandığı, bu bağlamda kaynak metinden bazı bölümlerin eksiltip esere bazı bölümlerin eklendiği, kaynak metin yazarının kimi yorum ve tercihlerinin sorgulandığı, hâsılı kaynak metnin yeniden yazıldığı sonucuna varmıştır.

Kitabın son bölümünde diliçi çeviri uygulamalarında ortaya çıkan sorunlar üzerinde duran yazılar yer almaktadır. Bu bölümün ilk yazısında Gyûlcan Bayrami, *Kutadgu Bilig*’in diliçi çevirilerinde hayvan adlarının aktarımındaki sorunlara değindiği çalışmasında, *Kutadgu Bilig*’in Türkiye’de yapılan 4 (dört) diliçi çevirisindeki farklı ve sorunlu olarak aktarıldığını düşündüğü on dokuz hayvan adı üzerinde durmaktadır. Bayrami, günümüz Türkçesinde kullanılmayan bu hayvan adlarını karşılayan bir sözcüğün olmadığını, sözlüklerde de bu hayvan adlarının karşılıklarının genellikle hayvanların fiziksel özelliklerini içeren uzun açıklamalarla verilmiş olduğunu, ancak ele aldığı diliçi çevirilerinde aktarıcılar tarafından aynı varlığa farklı farklı anlamlar yüklendiğini, tek bir kelimeyle karşılanmayan bu hayvan adlarının metinlerde tek veya birkaç sözcükle aktarıldığını tespit etmiştir. Problemin çözümü olarak da bu hayvanların fiziksel özelliklerini içeren uzun açıklamaların dipnotlarda verilmesi veya kısa karşılıkları verilemeyen bu hayvan adlarının tanınmasını kolaylaştıracak resimli sözlükler yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Ebulgazi Bahadır Han tarafından 17. yüzyılda yazılmış *Şecere-yi Türk*’ün iki nüshasına dayanarak metnini ve diliçi çevirisini yayımlayan Zühal Ölmez, elinizdeki kitapta yer alan makalesinde de *Şecere-yi Türk*’ün nüshaları ve çevirileri hakkında genişçe bilgi verdikten sonra eserin Türkiye Türkçesindeki üç diliçi çevirisi hakkındaki görüşlerini paylaşmaktadır. Yunus Yiğit, Arif Acaloğlu ve Necati Demir’in hazırladıkları diliçi çevirilerdeki sorunları “Sözcük Düzeyindeki Çeviri Yanlılıkları”, “Deyimlerdeki Çeviri Sorunları” ve “Özel Adların Cins, Cins Adların Özel Ad Olarak Yorumlanmasından Kaynaklanan Yanlılıklar” başlıkları altında değerlendiren Ölmez, her defasında, yanlış yapıldığını düşündüğü diliçi çevirilerin nasıl daha doğru yapılacağı hakkındaki önerilerini de paylaşarak uygulamalı bir diliçi çeviri örneği de sunmuş oluyor. Ölmez, çalışmasının sonunda, sağlıklı bir çeviri için öncelikle kaynak metnin doğru ve tam kurulmasına, Arap harfli tarihi metinlerin eğer varsa, nüshalarının temin edilerek nüshalar arası ilişkinin tespit edilerek tenkitli metnin kurulmasına özen gösterilmesine ve kaynak dildeki birleşik yapıların, kalıplaşmış sözlerin, özel ve cins adların hedef dile doğru aktarılmasının önemine değinmektedir.

Sibel Murad, “Tarihî Tıp Metinlerinin Diliçi Çevirisine Dair Bazı Tespit ve Teklifler” başlıklı yazısında, tıp metinlerini anlamamanın gerekli terminolojiye sahip olmayanlar için zor olduğunu ve tarihî tıp metinlerimizi anlayabilmek için eserlerin yazıldıkları dönemlerin dil özellikleriyle kelime ve terminoloji bilgisine sahip olmak gerektiğini vurgulamaktadır. Murad çalışmasında, daha önce diliçi çevirisi yapılmış tarihî tıp metinlerinin diliçi çevirilerinin nasıl yapıldığını ortaya koymakta ve tarihî tıp metinlerinin diliçi çevirilerinin nasıl yapılması gerektiği hakkında bazı tekliflerde bulunmaktadır. Bu teklifler doğrultusunda İbn Kütübî’nin (ö. 1353) *Mâ-Lâ Yesa’u’t-Tabîbe Cehluhu* adlı eserinin 16. yüzyılda III. Murad (ö. 1595) döneminin divân kâtiplerinden olan Hasan b. Abdurrahmân tarafından yapılmış Türkçe tercümesinden bir bölümün diliçi çevirisi de yapılmıştır.

Fatma Sabiha Kutlar Oğuz ve Emrullah Yakut’un birlikte yazdıkları “Divan Edebiyatı Manzum Metinlerinin Diliçi Çevirisinde Anlamlandırma Sorunu” başlıklı makale, klasik Türk edebiyatı metinlerinin diliçi çevirilerindeki sorunlara odaklanmaktadır. Son yirmi-otuz yılda tedrici olarak artan bu sahadaki diliçi çeviri etkinlikleri hâlihazırda Türkiye’deki diliçi çevirilerin kahir ekseriyetini oluşturmaktadır. Sadece üniversitelerdeki bilimsel çalışmalarda değil, bazı yayınevlerinin Osmanlı Türkçesi ile yazılan metinleri daha geniş okur kesimlerine ulaştırmak amacıyla yayımladıkları diliçi çeviri yayınlarında da ciddi hataların olduğu gözden kaçmamaktadır. Özellikle Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinleri anlama konusunda ilk adımlarını atan yüksek lisans ve doktora düzeyindeki öğrencilerin diliçi çeviri yaparken ciddi hatalar yaptığı bilinen bir gerçektir. Daha evvel Cem Dilçin tarafından önemi ve hassasiyetine değinilen bu sahadaki diliçi çeviri etkinliklerinde farklı sebeplere binaen türlü hatalar yapılabilmektedir. Bu makalede daha ziyade Osmanlı Türkçesi’ndeki Farsça unsurların doğru bir şekilde anlaşılıp çözümlenememesinden kaynaklanan hatalar üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte yazarlar, genel manada ortaya çıkan diliçi çeviri hatalarını da çalışmalarında ele almışlardır.

Yüksek lisans ve doktora tezlerindeki diliçi çeviriler üzerinden konuyu ele alan yazarlar; 12 gazel ve 2 kaside örnekleminde gerçekleştirdikleri çalışmalarında; yanlış okuma, yetersiz sözlük kullanımı, metin tamiri yapmamak, vezne dikkat etmeyerek okumak ve cümlelerin öğelerini yanlış bağlamaktan kaynaklı diliçi çeviri hataları üzerinde durup bunların her birine farklı örnekler vermişlerdir. Sonrasında Farsça unsurların doğru bir şekilde anlaşılmasından kaynaklı hatalar üzerinde duran yazarlar; ki/kim, çü/çün, ger/eger, tâ, meger gibi edatların işlevlerini tam olarak anlayamamaya bağlı hataları açıklayıp örneklendirdikten sonra Farsça yapıtlı tamlamalar ile birleşik sıfatların doğru bir şekilde çözümlenmesinden dolayı oluşan hatalar üzerinde durup bunların üstesinden gelmenin yollarına dair önerilerde bulunmaktadırlar.

Enfel Doğan, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış metinlerin diliçi çevirileri yapılırken karşılaşılan sorunları ve bunların çözümlerine dair görüşlerini Emin Nihad Bey’in

edebiyatımızda Batı tarzında hikâyeciliğin ilk örneklerinden biri olan *Müsameretname* isimli eseri örneğinde ele almaktadır. Edebî mirasımızın gelecek nesillere nitelikli ve sağlıklı olarak aktarılabilmesi için diliçi çevirilerin gerçekleştirilmesine ilişkin temel ilkelerin belirlenmesi ve bu çevirilerin bu ilkeler esas alınarak yapılması gereğine vurgu yapan Doğan, yazısında *Müsameretname*'nin ve daha önce üzerinde çalıştığı başka eserlerin diliçi çevirilerinin hazırlanması esnasında tespit ettiği sorunlar ve çözümleri noktasında ulaşabildiği sonuçları paylaştığını belirterek özellikle şu meseleler üzerinde durulması gereğini vurgulamaktadır: İyi bir diliçi çeviride diliçi çeviriye kaynak olan metinlerin sağlamlığının tespit edilmesi; diliçi çeviride yabancı kelimelerin Türkçeleştirilmesinde seviyenin belirlenmesi; diliçi çeviride birebir çevirisi verilemeyip dipnotlarda açıklanan kelime veya terimlerin notlanma yöntemleri ve bunların metinde tekrarlanması; Türkçe veya alıntı kelimelerde meydana gelmiş, ses ve anlama ilgili değişme ve gelişmelerin doğru tespiti ve bunların çeviriye yansıtılması; metindeki uzun cümlelerin, ki'li yapıların, secili ifadelerin ve yabancı kökenli tamlamaların çevrilmesi; metinde geçen ayet, hadis, kelam-ı kibar gibi yabancı dildeki ibarelerin metne alınması. Makalede *Müsameretname* örneğinde bu meseleler ele alınarak örneklendirilmiştir.

Furkan Öztürk'ün *Rübâb-ı Şikeste* örnekleminde Tanzimat dönemi Türk edebiyatı metinlerinin neşri ve diliçi çevirilerini sorunsallaştıran makalesi de metin neşri-diliçi çeviri ilişkisini farklı bir bakış açısı ile ele alıyor. Öztürk, gerek metin neşri gerekse de diliçi çeviri meselesinin sadece matbaa döneminden evvelki yazma kültürü için değil özellikle farklı basımları/sürümleri bulunan matbu metinler için de çok önemli olduğunu ikna edici örneklerle ortaya koymaktadır. Çalışmasının ilk kısmında *Rübâb-ı Şikeste*'nin neşir sürecini ana hatlarıyla tahkiye eden Furkan Öztürk, akabinde *Rübâb-ı Şikeste*'nin dört baskısı arasındaki önemli farklara değinip bu baskı ve sürümlerin karşılaştırılması gerektiğine işaret eder. *Rübâb-ı Şikeste*'nin Latin harflerine aktarımı ve diliçi çevirileri hakkında da bilgi veren Öztürk, tarihî metinlerin neşir ve diliçi çevirilerinde gerekli bilgi, birikim ve hassasiyet oluşmadığında ne tür anlam kayıpları ve sapmalarının olacağını çarpıcı örneklerle ortaya koymaktadır.

Ömer Arslan, bu kitapta yer alan çalışmasında Tanzimat sonrasında Batı tesirindeki edebî türlerde Fransızca kelimelerin bir üslup özelliği olarak yoğun kullanıldığına dikkat çekerek bazı yazarların romanlarında anlatıcılarına ve karakterlerine Fransızca kelimeleri genellikle Batılılaşmayı yanlış anlayan karakterlerin tipik özelliklerini yansıtmak amacıyla bol bol aldıklarına işaret etmektedir. Dönem romanları incelendiğinde bu metinlerde geçen Fransızca kelimelerin anlamlarının ötesinde farklı roller üstlendiklerini vurgulayan Arslan, iki farklı imla tercihinin Hüseyin Rahmi'nin *Şipsevdî* romanının diliçi çevirilerine nasıl yansıdığını ve bu kelimelerin romanlardaki temsili özelliklerin korunması adına nasıl çevrilmesi gerektiği meselesini ele almaktadır. Yazının sonucu olarak; *Şipsevdî* gibi yabancı dil ve kültürün gündelik hayatta çok belirgin bir rolünün olduğu devirde kaleme

alınmış romanların diliçi çevirilerinde, yazarın tasarruflarına sadık kalınması, metinde geçen yabancı kelime ve ibarelerin telaffuza uygun şekilde Latin harflerine çevrilmesi çeviriye esas metinde Fransızca orijinal imlasıyla yer alan kelimelerin aynen aktarılacak bunların da dipnot ya da sonnotlarda açıklanmasının metindeki sosyokültürel temsillerin, dil ve üslubun zedelenmeden günümüze aktarılmasını sağlayacağına işaret edilmektedir. Böyle yapılmaması ve kelimelerin bugünkü Türkçedeki karşılıklarına yer verilmesi hâlinde eserin karakter, tip, çevre ve dil sunumunun zedeleneneğine ve sosyokültürel nüansların kaybolacağına işaret eden Arslan, diliçi çeviri çalışmalarında metinlere bütünlükçü bir yaklaşımın önemini vurgulamaktadır.

Türk edebiyatında farklı amaçlarla yüzyıllardır başvurulmuş ancak son yüzyılda daha geniş bir çerçevede örneklerine rastladığımız diliçi çeviriyle ilgili olarak son yıllarda bazı kıymetli çalışmalar kaleme alınmıştır. Ancak kavramın tarihçesinden tanımına, kapsamından uygulamalarına kadar geniş bir çerçevede bütün yönleriyle ele alan bir kitaba ihtiyaç duyulduğunu gördüğümüzden bu çalışmayı meydana getirmeye çalıştık. Niyetimiz, kitabın birinci baskısından sonra bizlere iletilecek görüş, eleştiri ve önerilerle hem muhtemel hataları düzeltmek hem de mevcut yazıları genişletmenin yanında kitaba başka değerli araştırmacıların da çalışmalarını ekleyerek araştırmacılara diliçi çeviri alanında bir başvuru kitabı armağan etmektir. Elbette niyet ve gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Editörler

Prof. Dr. Sadık Yazar-Prof. Dr. Mücahit Kaçar

İstanbul, Üsküdar, 2022